

Oponentský posudek bakalářské práce Elišky Zaepernickové K užívání a formě presekvenčí v českých rozhovorech, Ústav obecné lingvistiky FF UK, 2014.

Posuzovaná bakalářská práce je přínosná (v poznacích o utváření českých rozhovorů), podnětná (k dalšímu výzkumu) a kvalitně uspořádána a napsána. V práci jsou detailně popsány užívání a forma presekvenčí v česky vedených rozhovorech dvou odlišných typů: při nakupování a při rodinných návštěvách. Bakalářská práce sestává z úvodní kapitoly, kde je dostatečně představená metodologie, již je konverzační analýza, analyzovaná data a prostudovaná literatura. Jádrem práce tvoří druhá, analytická kapitola. Následuje obligátní závěr a bibliografie, v příloze jsou v úplnosti uvedeny přepisy nákupních rozhovorů. Autorka prokázala dobrou obeznámenost se zvolenou metodologií i schopnost ji používat. Její analýzy úryvků jsou velmi dobré, oceňuji i kvalitní přepis všech rozhovorů. Rovněž množství analyzovaných dat považuji za dostatečné pro účely práce. Data jsou dostatečně popsána a představena, co mi trochu chybí, jsou informace o použitých nahrávacích zařízeních a o tom, zda účastníci rozhovorů věděli, zda jsou nahráváni (ať už předem, či až posléze), nebo nikoli. Analytická část je logicky utříděna a systematicky propracována. Autorka postupně, tj. podle fází rozhovoru, zkoumá formu a užívání několika typů presekvenčí. Její práce je důležitá a přínosná tím více, že autorka neměla s výjimkou jedné starší práce svého školitele ve svém výzkumu presekvenčí v českých rozhovorech nač navazovat. Vodítkem i inspirací jí tak byly jen klasické práce konverzační analýzy, v nichž byly většinou analyzovány rozhovory vedené v americké angličtině. Předložené poznatky jsou tedy nejen původní, ale i vskutku nové; a pro potřeby dané práce více než dostačující. Pro popis a poznání presekvenčí v českých rozhovorech je však nepovažuji za vyčerpávající a uceleně uzavřené; jedná se spíše o vynikající základní studii vybízející k dalšímu výzkumu. A právě především k možnostem dalšího navazujícího výzkumu směřuji své dotazy, které předkládám k diskuzi při obhajobě bakalářské práce.

V prvé řadě se jedná o rozdíl porovnávaných typů rozhovorů. Dělicí čára mezi rozhovory je vedena na ose institucionálnost, veřejnost, formálnost nákupních rozhovorů a soukromost, uzavřenost, neformálnost rodinných rozhovorů. K těmto rozdílům pak autorka vztahuje zjištěné odlišné sekvenční struktury rozhovorů. Především pro žádací a nabízející sekvence se mi však zdá, že zásadnější je rozdíl mezi tím, zda se žádá o něco, co je v nabídce, či je žádáno o něco, co v nabídce není, přičemž i v obchodě může zákazník žádat o něco, co není v nabídce; například ve vinotéce by mohl požádat o pivo, cigarety nebo třeba o možnost nahrát si na dvě videokamery rozhovor místních štamgastů. V tom případě by sekvenční struktura žádosti

mohla být jiná, než když zákazník požádá např. o litr veltlínského raného. Z hlediska nabídky se liší i oba zkoumané obchody: zatímco ve vinotéce je poměrně omezený a stálý sortiment vín, v antikvariátu se může objevit prakticky jakákoli kniha, kromě toho se zákazníci rovněž mohou ptát na staré pohlednice, notové zápisy, staré desky aj. Opět předpokládám, že celková struktura žadací sekvence by mohla být jiná podle toho, zda by se zákazník v pražském antikvariátu poptával po Neffově pentalogii nebo po Sacksových Lectures on Conversation. Pokud bychom jako základní proměnnou podílející se na typických sekvenčních strukturách žádostí a nabídek vzali vztah mezi žádostí a tím, co je nabízeno, možná bychom zjistili, že podobné struktury jsou formovány právě podle této osy a napříč návštěvními a nákupními rozhovory (rozdíl mezi rozhovory v obchodě a během návštěvy je v tom, že zatímco v obchodě je poměrně zřejmé, co je zde nabízeno, při návštěvách tomu tak obvykle není, ale není vyloučeno, že i zde je nějaká obvyklá nabídka); např. 1.) je žádáno o něco, co je v nabídce, a) v obchodě: Z: (ne)máte ještě ten sylván? → P: ano//vezmete si ho? → Z: tak si vezmu litr//ano. → P: jistě; b) při rodinné návštěvě: A: (ne)máš ještě ten česnek od sousedů? → B: jo, mám//chceš ještě nějaký? → A: dal bys mi jednu palici?//jo, rád → B: jasně.; 2.) je žádáno o něco, co není v nabídce. a) v obchodě: Z: můžu se (na něco) zeptat?//já mám takovej neobvyklej dotaz. → P: no. → Z: náhodou pivo tu nemáte? → P: jo, ale jen plzeň → Z: tak bych si jednu vzal → P jistě; b) při rodinné návštěvě: A: můžu se tě zeptat? → B: no? → A: nemáš náhodou český česnek? → B: náhodou jo. → A: nemohl bys mi dát jednu, dvě palice → B: jasně.

Jistě, jedná se o hypotetické příklady, což je v rozporu s postupem konverzační analýzy, nicméně o příklady představitelné. Vztah mezi nabídkou a žádostí by přitom pro utváření struktury žadací sekvence mohl být významnější než rozdíl mezi (ne)institucionálními rozhovory, ačkoli zákazníci většinou žádají v obchodě o to, co je zde nabízeno (srov. však v přepisu Ant_4a_b_c_d na straně 100 zákaznickou žádost o navlhčený ubrousek (řádek 96), přičemž po žádosti následovalo její vysvětlení (řádek 98)). Zajímalo by mě, zda autorka tento vztah při svém výzkumu vzala v potaz, respektive, jaký je její názor na možnost analyzovat rozhovory spíše podle toho, oč se žádá vzhledem k obvyklé nabídce, než podle toho, v jakém prostředí je žádáno a jaké sociální role právě zastávají účastníci rozhovoru.

Za druhé předkládám k diskusi právě problematiku sociálních rolí účastníků rozhovoru, respektive jejich vzájemný vztah. Autorka se podle mého názoru až příliš ve svých analýzách odvolává na pojem sociální role. Pro interakce přitom může být zásadnější vzájemný vztah mluvčích. Autorka si důležitosti vzájemného vztahu mluvčích musí být vědoma (tím spíše, že koreluje některé prekvence s fatickou funkcí jazyka). Na straně 19 píše, že „[s]ituace

rozhovoru může být ovlivněna vnějšími faktory, např. jiným existujícím vztahem mezi partnery, který může oslabovat nebo naopak posilovat protiklad sociálních rolí.“ U tohoto konstatování mi není jasné, zda i sociální role jsou pojímány jako vnější faktory, či nikoli, případně proč vzájemný vztah je vnějším faktorem, zatímco sociální role nikoli. Při analýze úryvku 33 zase píše o neobvyklosti částečného posunu v zastávaných sociálních rolích (od zákazníka k známému) (s. 74). Ale vždyť ti mluvčí se přece znají už v okamžiku, když se započal analyzovaný rozhovor. Představím-li si, že vinotéku vede např. můj bratr, přijde mi nepřípadné psát o posunech sociálních rolí zákazníka a blízkého příbuzného, neboť i pokud bych si u něj kupoval víno, nepřestali bychom být bratry. Zkrátka se domnívám, že interakci významně ovlivňuje právě vzájemný vztah mluvčích a zřejmě ve větší míře než jejich zastávané sociální role. Žádala-li autorka bakalářské práce majitele vinotéky a antikvariátu o možnost nahrát si rozhovory se zákazníky, žadací sekvence se zřejmě utvářela zejména s ohledem na to, zda oba majitele znala a jak dobře, než jakou momentálně zastávala sociální roli (žádost o nahrávku se nevyklučuje s rolí zákazníka); případně i s ohledem na to, oč žádala, tj. žádost o nahrávání rozhovorů na diktafon, nikoli na dvě videokamery.

A konečně třetí námět k diskuzi se týká formy zjišťovaných presekvenčí. Autorka se ve své práci zaměřuje především na počet výskytu určitých typů presekvenčí v různých typech rozhovorů (např. vysoká frekvence žadacích presekvenčí v obchodě oproti vysoké frekvenci předzávěrových sekvencí při návštěvách, resp. jejich nízká frekvence v druhém typu rozhovorů) a na konkrétní sekvenční struktury (např. přítomnost či absence pre-presekvenčí v analyzovaných rozhovorech). Zajímalo by mě však i to, zda mluvčí opakovaně, typicky neužívají konkrétní podobu žádosti, nabídky, různých presekvenčí ve vztahu ke konkrétní situaci, či nikoli; např. *můžu si zavolat? nemohl bych si zavolat? já si zavolám, ano? aj.; nechceš ten kaktus? jestli se ti líbí, tak si ho vezmi? já ti dám ten kaktus, jo? aj; tak jo, už musím končit/jít, hele, já už půjdu/budu končit, nebudu tě už zdržovat* aj. Jsou tyto formy používány víceméně náhodně, či se rozdílné formy užívají systematicky? (Traci Curlová a Paul Drew například zjistili, že mluvčí angličtiny typicky užívají dvě rozdílné formy žádostí (*Can you...* a *I wonder if*) v závislosti na míře očekávání, zda žádosti bude vyhověno (viz jejich článek *Contingency and Action: A Comparison of Two Forms of Requesting*, 2008)). Také tento dotaz směřuje především k dalšímu výzkumu, nicméně autorka si již ve svém provedeném výzkumu mohla povšimnout, zda se nějaké konkrétní formy žádostí, nabídky, předzávěrových sekvencí apod. typicky, opakovaně neužívají v určitých případech, situacích; případně si nepovšimla, že by byl nějaký vztah mezi nějakou konkrétní formou a situací.

Shrnuji, že předložená bakalářská práce splňuje všechny požadované náležitosti, je logicky vystavěna a přináší nové poznatky, doporučuji ji tudíž k obhajobě a navrhuji klasifikovat ji jako výbornou.

V Praze 14. 6. 2014

Mgr. Martin Havlík, Ph.D.